

Перемудрив
Панас Мирний

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ #1

«Перемудрив» Панаса Мирного – п'єса, у якій простежуються риси західноєвропейської комедії***. Вона присвячена проблемі свободи особистості в суспільстві, на перший план тут виходять не побутові конфлікти між людьми, а конфлікти ідей. Перу автора належать й інші драматичні твори, зокрема, «Лимерівна», «Згуба», «Спокуса».

Панас Мирний

ПЕРЕМУДРИВ

Комедія в п'яти справах

Справляють:

Храпко Василь Трохимович, 50 літ. Дряпига-аблокат. Одягнений не то по-панському, не то по-міщанському: у довгополому сертуці при манишці. Невисокого зросту, лисенький; вуси підстрижені.

Петро – його син, 22 літ. Студент Одеського університету.

Галя – дочка його, 20 літ. Тільки що скінчила гімназію. Невеличка на зріст, сухенька, чорнява.

Явдошка, або Дуня – друга дочка, 18 літ; білява, висока, огрядна.

Прися – красива, брова дівка, 19 літ. Наймичка Храпкова.

Кирило – дід. Пасічник у Храпка.

Вовк – багатий щетинник.

Грицько – його син 24 літ. Високий красивий парубок.

Печариця – 27 літ. Учитель народної школи.

Передерій – міщанин, проноза.

Перепада – козак, Передеріїв полигач.

Тхориха – козака вдова.

Син її.

Жінка з дівчинкою.

Засідатель, соцькі, десятники. Люди – чоловіки й жінки.

Коїться в багатому містечкові.

– СПРАВА ПЕРША –

Робоча хата Храпкова. На середній стіні з правого боку двері, з лівого – у куток – канапка; далі від неї, наближаючись до кінця кону, стіл з усякими ящиками; на столі стоїть євангеліє у шкурятяних палітурках, з золотим хрестом посередині; з боків столу – книжок багато. За столом сидить Храпко, щось пише і часом риється в книжках.

Вихід I

Храпко(кладучи перо). Х-ху! уморився!.. Ні, не далось мені це письменство, та й годі! Що я тут написав, а от аж пальців не розведу – натрудив руку. От і кажуть: важке діло ціпом махати або косою тягти. Брехня! писати важче. Там аби здужав – усією рукою держи та, знай, тягни, а тут – самими пальцями володій, заставляй їх виводити літеру за літерою... виведеш бісового батька!.. Он як наварганив! (Бере папір, розглядає). Іч – мов п'яниці порозхилялись на всі боки: те туди, а те сюди. І чого б воно? Бачиться, й перо міцно держу, і руки не трусяться, а стрічки, мов молодими биками рілля зорана, – і сюди, й туди погнулися. Он... «в Мировий З'їзд...» Ну ще «Мировий З'їзд» нічого. Хоч не гаразд, зате розбірне; а от уже... (читає) «часного повіреного»... гму-гму-гму... «по ділу»... гму-гму... такому-то, – ні к бісу не годиться!.. «Апеляціонная жалоба»... «Жалоба» і нічого б собі, так дуже одхилилася од «апеляціонної...». Ще пак у цім слові, здається, чогось двое: покой чи люди? От і забув... Лихий видумав ту граматику! Треба справитись в «Уставі». (Бере книжку й, горнучи листки, шукає). О, бач: апелляціонная – двое люди. А в мене як? А тут одно... Гм! та ще так густо написано, що нігде другого й приткнути... От, побий його морока, треба переписувати!.. Що ти будеш робити? Раз – лист бумажки пропав, а вдруге – труда скільки! Бий його сила божа!.. Хай другим разом, спочивши... (Кладе папір, задумується). Горе мені, що нема ні відки підпомоги. Дунька – ще гірше від мене ригує – дряпа, як курка лапою. До науки не придалася; з самого малу до неї не припадала. От ій по хазяйству – так: курей глядіти, огірки солити... У матір пішла! Галька от – навпаки; то – голова: у батька вдалася! Оце вона повинна б скінчити гімназію. Ця, здається, змогла б дати мені підпомоги. Та що? Не баб'ячих рук це діло, не їх голови. Як баба, то воно змалку й до віку баба! От ім – прибратися, нарядитися, щоб очі нашого брата на себе звернути – то так! А до діла, до справжнього діла – вони недотепні... Та й то ще: все це чужий товар. Його гляди, кохай, вигодуй,

викохай, а все за люди оддай; та ще й придачу дай, бо так ніхто не візьме! От син – то вже друге діло; то вже – користь. Раз – сам він заробе, удруге – за жінкою візьме, а втретє – найголовніше – рід через його не переведеться... Це вже прибуток, справжній прибуток, а дочки – то... (Махає рукою, задумується). Краще б було покійниці, замісто двох дочок, та порадувати двома синами. От замість Гальки – сина. Явдоха б по хазяйству була, а синів би – одного по вченому пустив, а другого – призвичаював до свого діла. Ех! царство небесне покійниці, добра господиня була, та не поділшлива: собі то двох вигодувала, а мені, бач, одного, та ще й того неслухняного. Казав бісовому: йди по юридичському хваль... хваль... і язик зловиш, поки його вимовиш!.. А він, дурний, зовсім по іншому пішов. Торік був, – листя збирає, метеликів ловє, – чортбатьказна-що! – мов та дитина мала грається. Що ж, питаю, з того буде? Як скінчиш, що буде? А що, каже, буде: учителем буду або прохвесором. Велика, бач, цяця учитель той або прохвесор – куди пак!.. Дурний та й годі. (Задумується). Ні, не везе таки мені на сімейку! Клопочусь за неї, турбуюся, роблю-заробляю, а що вийде з того? Чи оцінять то вони батькові труди? Чи збережуть те добро, що назбирав для їх?

Увіходе Явдошка.

Вихід II

Явдошка. Тату! Он вас люди питаються.

Храпко. Які люди?

Явдошка. А по чім я знаю!..

Храпко. Багато їх?

Явдошка. Два чоловіки та жінка з дівчинкою.

Храпко. Гм... А не бачила – з грошима чи без грошей?

Явдошка. А господь їх знає! Хіба вони гроші в зубах держать?
(Усміхається).

Храпко(сердито). Дурна ти! В зубах!.. Ще й регоче! Хіба ти не бачиш, що вони щодня швендяють до мене, пороги оббивають? Все підодждіть та підодждіть – пожданиками годують. А мені що з того? Скажи їм: хто з грошима – хай іде, а хто без грошей – у шию! Чого ж ти стоїш!

Явдошка, здвигнувши плечима, виходе.

От тобі й поміч: ти йому толком, а воно – зуби скалить!

Явдоха(на порозі). Хто з грошима, то йдіть; хто без грошей – підодждіть!

Голос чоловічий з-за кону. Ви спершу нас пустіть, а молодиця й підожде. Ми хоч і без грошей, та все одно що з грошима; наше діло – все одно що гроші.

Увіходе Передерій з Перепадею.

Вихід III

Передерій. Василю Трохимовичу! Наше вам од самого неба та аж до землі!

Храпко. А-а, Йван Петрович! Слихом слихати, у вічі видати. (Подає руку) Скільки літ, скільки зим!.. Що скажете доброго та хорошого?

Перепадя. Здрастуйте вам! (Низько кланяється).

Передерій. Що ж доброго!? За радою до вас.

Храпко. Прошу сідати. (Передерій сідає, Перепадя стоїть). За якою радою?

Передерій. Та вже ж за якою? Оцей чоловік дільце має. Все клопочеться: де б йому та й де аблоката того взяти? Чого ж ти, кажу йому, клопочешся, коли в нас один аблокат на всю округу – Василь Трохимович? Він у тих законах, як миша у зерні, порається: на законах спить, законами й дише!.. Самий справедливий законник!

Храпко. Спасибі вам... Глядіть тільки не перехваліть.

Передерій. Чого перехвалить? Кажу правду. Хіба вас можна рівняти до якого-небудь Рачка або Крутивертня?

Храпко (регоче). Крутивертня! Якого Крутивертня? Я щось такого зроду не чув...

Передерій. Як не чули? Стрижаченка хіба не знаєте? Ото ж і є настоящий крутивертень.

Храпко. Чого ж він крутивертень?

Передерій. Так його усі добрі люди охрестили. Адже як почне крутити, як почне вертити, то й праве діло так закруте, що сам чортяка ногу зломе, а в його правди не дошукається. (Храпко регоче). Істинно говорю.

Храпко. А от мені ніколи не доводилось з ним супротивником бути.

Передерій. Е-е! він проти вас не піде. Куди йому? – боїться. Зна, що як припрете його з одного боку однією статією, з другого – другою, а третьою – прямо в зуби: а понюхай, мов, чим пахне? розжуй – який вона смак має? То як не крути, як не верти, а хвіст підгорни під себе та й дери мовчака!

Храпко (регоче). А бодай вас! І де ви тих слів берете – таких гнучких та закручуватих?

Перепадя. Поздоров, боже, Йвана Петровича! Вони тими словами й мертвого розворушать.

Храпко. Талан, чоловіче, талан!.. Піп кому богом дано: одному – красно говорити, а другому – діло робити.

Перепадя. Звісно – все од бога. Недаром же й кажуть: без бога – ні до порога!

Храпко. Так, так... Яке ж у вас діло?

Перепадя. Та хай он вони розкажуть (показує на Передерія). Я так не зумію, як вони.

Передерій. Діло? Саме послідне діло! Знаючому чоловікові плюнути на його, та й годі! Ну а, звісно, йому, темному – то клопоту та думок тих чимало. Один рає те, другий друге, а третій ще інше. Той на строк верне, а той на окружний суд справляє, – кат їх розбере! А діло – саме послідне... У його, значиться, лучка є. Там тії й лучки – кіт наплакав, а все ж воно господареві – рука. У хазяйстві це важне діло: чи конячку держати, чи коровчину, щоб більше молока давала, а чи в оранку й волам підкинути, то от сінце й є!

Перепадя(Храпкові). Та ви знаєте ту лучку: у Свинячого озера вона.

Храпко. Ну?

Передерій. Владає він ось уже третє літо. І траву косе, і очерет, – там, бачите, трохи водиці є, ну – очерет і поріс, – от він і очерет косе. Одним словом – володіє, та й усе.

Храпко. То вона, значиться, не його?

Перепадя. Та воно, бачите, все одно що моя: вона застановлена мені. Покійний Тхір – коли знали – застановив мені її аж на 10 літ. Брав, значиться, грошенят трохи. Ну, ото й каже: не спроможуся я тобі в один раз їх віддати, а буду потроху виплачувати; а ти за те будеш лучкою владати. А тепер, бачите, його вдова не тії співає. Покосив я сінце, а вона вийшла з синами, – там такі бугаї – страх! – та й не попуска мені те сіно брати.

Передерій. Кажи краще, що твое сіно та собі забрали.

Перепадя. Та так же воно, так.

Храпко. А гроші вони тобі віддали?

Перепадя. Віддали.

Передерій(морга на Перепадю; набік). Та цить про гроші (до Храпка). Та тут, бачите, не в грошах сила, а в тім, що владав чоловік, а тепер не дають йому владати...

Храпко. Розумію, Іван Петровичу (до Перепаді). А грошей багато вони були винні?

Перепадя. Та грошей покійник брав тисячу рублів. За два роки віддав двісті, – така у нас умова була: по сотні в рік; а останні вісім сотень вони вже віддали.

Храпко. Тисячу рублів! Де ж ти набрав такого багато?

Перепадя. Та вже ж не наробив, бо не вмю, й не накопав...

Храпко. Ну, а скільки ж тобі та лучка доходу давала?

Перепадя. Та аж нічого доходу. Сіно, значиться, брав та очерет жав – отож і дохід увесь.

Храпко. А як перевести те на гроші, то скільки воно буде?

Перепадя. Та бог його знає! Воно як якого літа й яка ціна стоїть. Торік я два стіжки сіна набрав та очерету кіп з п'ятнадцять нажав.

Передерій. Який там дохід? Як полічити косаря та возовицю, та се та друге, то може рублів на 20 набереться...

Перепадя. Та воно й більше буде.

Передерій(набік до Перепаді). Та мовчи, дурню! Слухай, що я казатиму.

Храпко(до Перепаді). Ну, та скільки ж, як так – по-божому?

Перепадя. Та як по-божому, то рублів, може, на 50 буде.

Храпко(про себе). П'ятдесят та п'ятдесят – сотня; вісім літ... половина – чотири годи... Значиться, за 8 літ чотири сотні... Так?

Перепадя. Та, може, воно й більше буде – бог знає! А тільки це ж воно обидно.

Передерій(установи, йде до Перепаді і йому на ухо). Та кажи менше! (Перепадя не второпа, нащо це, дивиться то на Передерія, то на Храпка).

Храпко. Ну, добре, чоловіче. То ти хоч, щоб я за це діло узявся?

Перепадя(кланяючись). Еге ж. Прошу вашої милості.

Храпко. Добре. Узятись можна. Чому не взятись? Оборудуем це діло – первий сорт! Я тільки беруся, чоловіче, за діла з половини.

Передерій(тихо до Перепаді). Бач – казав: мовчи!

Перепадя. Як з половини?

Храпко. Так: ти, значиться, іськаеш на Тхорах 400 рублів, 200 – тобі, а 200 – мені.

Перепадя. О-о! (Чухається у потилиці). Такого багато?

Храпко. Багато, кажеш? А клопоту хіба мало? Ну, шукай собі кого дешевшого, – Крутивертня, як он каже Іван Петрович, або що.

Перепадя. Двісті рублів – х-хе! Де ж то його таку суму взяти?

Храпко. То вже де хоч бери. Тисячами ворочаєш, а на дві сотні не спроможешся!

Передерій. Василь Трохимович! Куме! Кажіть менше... ломіть менше! Це чоловік мені знайомий. Гарний чоловік!

Храпко. Не можна, куме Іван Петровичу, не можна: клопіт багато.

Передерій. Та що вам клопіт? То клопіт нетямучому та незнаючому, а вам... Ви тільки глянули... «Господин мировой судья! така та така статія оте то рчить, – пишіть рішенець...» От і все!

Храпко. Так то й рчить! А помороч голову, поки й в уставі знайдеш; та ще попотверди, щоб запам'ятати й не помилитися. Воно то, з боку дивлячись, то все легко здається. А ще, може, й на мировий з'їзд прийдеться апеляцію подавати. А там, знаєте, які джигуни-аблокати бувають? Як засипле словами – не переслухаєш!

Передерій. Що вам ті джигуни? Утремо ми їм, здається, носа! Він словами, а ви його – статією...

Храпко(регоче). Ні, ні, не можна, менше не можна. Треба мировому прошеніє подавати, може, й на мирового прийдеться. Он одного взявся оборудувати дільце, – апеляцію треба писати... Тут (показує на лоб) і багато, та ось ця (показує на руку) не хоче слухати: іі туди гнеш, а вона – на своє повертає.

Передерій. Чи чуєте? Аби тут було (показує на лоб), а перемахлювати – і другий хто перемахлює.

Храпко. Хто ж у мене другий? Наймати хіба?

Передерій. Нащо наймати? Хіба у вас дітей немає? Ось незабаром поз'їздяться – буде кому батькові підпомоги дати.

Храпко. І вже як на дітей надіятись!

Передерій. От уже не гнівить бога, Василь Трохимович! Не гнівить, кажу. Уже як у вас діти, то таких других і по світу не зіскати.

Храпко. Та я й не жаліюся на їх.

Передерій. І од бога гріх буде що лихе сказати про їх! Сказано – якого батька, то такі й діти... Велемудрого заводу!

Храпко. Хвали руку – товар видно! Тоді скажеш гоц, як вискочиш... Ще бог знає, що то з їх вийде. Училися то вони добре, до науки придалися; а ось як вивчаться, то що заспівають? Може, батькові скажуть: цить, старий дурню, невчений!.. Тепер, знаєте, який світ настав?

Передерій. І язик ім руба у роті стане, коли такого батька почнуть ганити!

Храпко. Хіба тепер четверту заповідь почитають? (Помовчавши). Знаєте, куме Йване Петровичу, що я вам скажу?

Передерій. Ану, послухаємо.

Храпко. Це все нікчемна річ. Зубів ви не замовляйте. А от коли хочете – 200 рублів, та й годі! Ви чоловік занятий, та й я не вільний; у вас своє діло, у мене – своє. Ви оттут зо мною торгуєтесь, а там, може, мене на дворі другі дожидаються. Треба усім ярміс дати!

Передерій(набік). Іч, стара лисиця – хитра! Ніяк її на слід не налучиш.

Храпко. Я ще мало й сказав – 200 рублів. Знаєте ви, яке це діло?... Сиріт обижати, удовицю обіходити. Воно ж, може, є хто там, над нами, перед котрим прийдеться й одвіт дати...

Передерій(уїдливо). Тобто – щоб було за що одвіт давати?!

Храпко. То вже – його воля, його й сила! Чи прийдеться – то й прийдеться; а менше, кажу, не можна.

Перепадя. Х-хе!.. Так не можна, кажете?

Храпко. Не можна.

Перепадя. Що ж його в господа милосердного робити? І зараз усі гроші?

Храпко. Та гроші можна й опісля, а тепер тільки условіє таке зробимо.

Перепадя. А що будемо, Іван Петровичу, робити?

Передерій(набік). Бий тебе, сила божа! Казав, дурню, мовчи; ніт, патякає! (До Перепаді). Що ж робити? Що хоч, те й роби: твоє діло – не мое.

Перепадя. Може, я ще з жінкою дома пораюся?

Храпко(насуплюючи брови). Як хоч. Тільки тоді вже не 200, а 300 буде стояти.

Перепадя. Як? Тобто за те, що я пораюся з жінкою – сотня рублів набіжить?

Храпко. За те ж. (Помовчавши). Знаєш, я чоловік прямий...

Передерій(набік). То-то тебе так і скандзубило!

Храпко. Правду люблю, по правді роблю...

Передерій(набік). А щоб ти нею подавився!

Храпко. Ти от кажеш: піду до жінки, пораюся. Хіба я не знаю, до якої жінки ти підеш? Оце прийшов до мене... 200, мов, рублів праве... А піду до другого – може, другий менше візьме. Та так і ходитимеш, чужі пороги оббиватимеш. Воно ж тобі нічого – тільки чоботи топчеш, а другим – час гаєш; а той час, може, більше сотні стое. То от ти й знай: за поріг вийдеш, та назад вернешся – вже 300 рублів... Куй залізо, поки воно гаряче!

Передерій. Ох, куме, куме! Не думав я, що ви такий.

Храпко(передражнюючи). Ох, куме, куме! І я не думав, що ви такий.

Передерій. Я думав, що ви на кума вважите.

Храпко. А я думав, що кум на кума вваже, не стане йому часу гаяти ради чужого чоловіка.

Перепадя. Та годі вам, Іван Петровичу! Що ж, коли менше не можна... то вже таке діло: не можна – й не можна; вже чи двісті рублів – то й двісті. А земля ж то моя буде?

Храпко. У тебе є свідителі, що ти володів нею?

Перепадя. А як же! Це ж усе містечко знає.

Храпко. То земля твоя буде.

Перепадя. Навіки?

Храпко. То вже я не знаю, чи навіки, чи ні. Може, ти її кому продаси.

Перепадя. Та то вже мое діло. А чи суд одсуде?

Храпко. Мировий одсуде і з'їзд одсуде; а далі – я не знаю.

Перепадя. Та вже ж коли тут одсудять, то й далі так буде.

Храпко. Може... не знаю.

Перепадя. То що ж? Будемо кінчати діло.

Храпко. Отак краще. Чи кінчати, то й кінчати. Сьогодні тільки мені ніколи... Треба писати условіє, довіренність... Ти покинь десять рублів на розходи, а я звечора усе, що треба, виготую, а на завтра підемо до мирового, щоб засвідительствовав.

Перепадя. То й розходи, значиться, мої?

Храпко. А то ж як? Звісно, твої. Та їх небагато, рублів на три всього. Я тобі, як скінчиться діло, щот дам: що на розходи пішло, а що лишок – на платіж повернеться.

Перепадя. Та гаразд уже (лізе в кишеню).

Храпко (бере книжку і перо). Хто ти такий будеш?

Перепадя. Я? Остап Перепадя.

Храпко. Та я це знаю. Якого ти звання чи сословія? Міщанин, купець, козак чи казьонний обиватель?

Перепадя. Казьонний обиватель.

Храпко (пише). Казьонний обиватель Остап... А батька як звати?

Перепадя. Трохим.

Храпко. Тезко мойому. (Пише). Трохимович... Перепадя. Ну, а Тхора як?

Перепадя. Покійник Карпом звався, а батько Грицьком. Вони в козаках були, здавна козаки.

Храпко (пише). Оце і все.

Перепадя (подаючи десятирубльову бумажку). Звольтесь вам.

Храпко. Давай, давай. От і гаразд; отак би й зразу, без клопоту та без торгу. (Глянувши на Передерія, що сидить похнюпившись). А чого ти, куме, так зажурився?

Передерій. Від того, що кум уважив.

Храпко. А що кумові таке?

Передерій. Не скажу. Не вважив кум – і я не скажу. Прощайте (дає руку).

Храпко. Ваша воля, ваша й сила! Прощайте. (Собі дає руку). Видно, що кум і собі встряв у чужий огород?

Передерій. Не скажу! не скажу! (До Перепаді). Ходімо вже.

Перепадя. Бувайте здорові. (Кланяється, і обое виходять).

Вихід IV

Храпко (сам). Це щось воно за знак... Уже Передерій так не встряне: тут щось та є, щось кум замишляє таке. Отже й пішов так, і не сказав. Та ну, мене не проведеш! І ми – з усами, тільки, кажуть, нос не оброс... Дознаємося... Постій. (Підходе до дверей, гукає). Явдохо! Явдохо!

Явдошка (з-за кону). Чого?

Храпко. Скажи Прісці, щоб кликнула до мене Кирила.

Явдоха(з-за кону). Кирило біля бджіл, у пасіці.

Храпко. То що? Не кине хіба бджіл на час?

Явдоха(з-за кону). Добре.

Увіходе жінка, ведучи за руку дівчинку.

Вихід V

Молодиця(бере за голову дівчинку і, нахилиючи, шепче). Преси.

Дівчинка. Паноцьку!

Молодиця. Паночку-лебедочку! І помилуйте, і пожалуйте!

Храпко(озирнувшись, плює). Тьфу! Якого ви чорта? Аж злякали – дивись!

Дівчинка(становиться навколішки). Паноцьку! помилуйте.

Молодиця. Ой, лишенько наше! горенько тяжке! Помилуйте, паночку...

Храпко(стоїть, дивиться. Спокійно). Ну, ще!.. Ну, що ще далі буде? Ну-ну!..

Молодиця. До вашої милості, добродію. Помилуйте нас... Діточки малі... істи нічого..., А він пішов, сучий син!., закрився очима й плечима., швендає там по чужих краях... А тут послідне добро беруть... хату цінують... Помилуйте нас і пожалуйте! (Становиться на коліна, плаче).

Дівчинка. Паноцьку! помилуйте.

Храпко. Та якого ви чорта до мене? Не реви, а толком кажи!

Молодиця. О горенько наше нежданне! Пропала я, бідна, з малими діточками!

Храпко(сердито). Та не скавучи, кажу. Кажи: чого тобі треба?

Молодиця(з плачем). Боже мій! Хату продають... Мою таки хату, батьківську цінують!

Храпко. Хто цінує? За що цінує?

Молодиця. Та я й сама не знаю, що він, розсучий син, наробив... У кого там гроші брав... де він їх дівав... А тепер мое добро... добро мое пропадає! (Плаче).

Храпко. Хто такий розсучий син?

Молодиця. Чоловік мій, бодай йому добра не було!.. Він, каторжний, щоб його зашморгнуло там, клятого!

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<http://www.litres.ru/panas-mirniy-8596286/peremudriv/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.